

ПОСТНЕКЛАСИЧНІ ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОГО ВІДТВОРЕННЯ: КРИЗА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ КРИЗЬ ПРИЗМУ МЕХАНІЗМІВ І МОДУСІВ ПЕРЕТВОРЕНИХ ФОРМ

Г. А. Нерсесян

пошукач кафедри філософії

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

Стаття присвячена теоретичному осягненню суспільного відтворення з використанням методології перетворених форм, методу сходження від абстрактного до конкретного, принципу історичного і логічного. У статті робиться наголос, що єдино можливим запобіжником від настання суспільних криз є забезпечення діалектичного способу розвитку суспільного відтворення, взятому у творчому процесі, що означає звернення до розвитку самого способу розвитку.

Ключові слова: суспільне відтворення, виробництво, споживання, перетворена форма, модус, механізм, мімесис, творчість.

Все розмаїття загальнолюдської матеріальної, духовної і чуттєвої культури, вся неосяжність руху та розвитку філософської субстанції "матерія" має свою відтворюваність. Відтворюваність у тих чи інших циклах, фазах, круговороті, етапах, ступенях, рівнях тощо. Процеси відтворення (відновлення, продукування/репродукування) об'єктивно лежать в основі будь-якої життєздатної системи на всіх її рівнях, у всій цілісності, істинності і всебічності взаємозв'язків. З огляду на це, категорія, або, радше, науково-пізнавальний блок, *суспільне відтворення* – без перебільшення основна характеристика продуктивної (твірної), перетворювальної та зберезувальної діяльності людини-людей-людства.

Теоретичне осягнення суспільного відтворення здійснюється багатьма філософами, економістами, соціологами різних часів. Тож, пропонуємо оглядово ознайомитися з основними вченнями, але попередньо озброївшись для цього добротною методологією, яку дає дійсно-наукова філософія.

В основі предмету будь-якої течії в історії економічних вчень принагідно вирізняти вихідну категорію аналізу, або абстрактно-всезагальне, і прикінцеву (результуючу) категорію, або конкретно-всезагальне. Іншими словами, в основі предмету дослідження будь-якого напряму суспільної думки в контексті теорії суспільного відтворення абстрактно-всезагальне є невід'ємною діалектичною складовою конкретно-всезагального як "єдності у багатоманітному", представленій у всій цілісності, істинності і всебічності взаємозв'язків. При розгляді теорій суспільного відтворення будемо послідовно рухатися від абстрактних і односторонніх уявлень про відповідне економічне вчення до більш конкрет-

них логічних конструктів у теоретичному мисленні.

Якщо сутність суспільного відтворення (конкретно-всезагальне) на теоретичному рівні співпадає з існуванням системи суспільного відтворення у реальному бутті, то мова йде про вимір дійсного буття як дійсну конкретність (предметно-чуттєва реальність), яка прямує до конкретної дійсності. Іншими словами, поняття дійсно-конкретне є ні що інше, як процес об'єднання, ідентифікації, інтеграції, що розглядаються як сукупність взаємозв'язків на певному рівні цілісності, всебічності та істинності. Якщо ж абстрактне (одиничне, одностороннє, неповне) зводиться на рівень всезагальності (повного, цілісного), то мова відповідно може йти лише про абстрактну конкретність. Іншими словами, абстрактно-конкретне як одностороннє, частково-фрагментарне, вирване або відчужене із/від сукупності взаємозв'язків є процесом розрізнення, диференціації, індивідуалізації, що розглядаються поза всієї сукупності існуючих зв'язків. За словами Р.М.Богачева, якщо проста абстракція як односторонність (неповність, частковість) може бути тотожною іншим предметам та явищам, то дійсна абстракція протистоїть простій абстракції і відображає конкретну, специфічну природу як особливий факт, що постійно повторюється, з огляду на його іманентний зміст.

Вперше в історії економічної думки теорія суспільного відтворення отримує дійсно науковий характер досліджень за часів класичної політичної економії. Основні наукові принципи, які свого часу заклали класики, стають першою серйозною науковою віхою в дослідженні проблем суспільного відтворення.

Вперше саме класиками була зроблена спроба перенести змістовні наукові акценти у

сферу виробництва (абстрактна конкретність) і звідти вести науковий відлік усім категоріям наукового аналізу. Приміром, фізіократи зводять абстрактно-всезагальне до споживчої вартості, фокусуючись на аналізі виробництва в сільському господарстві. Для К.Маркса, який у відомому сенсі є уособленням квінтесенції класичної наукової думки, абстрактно-всезагальним гвинтиком руху суспільного продукту в умовах розвитку товарного виробництва слугує вартість, яка формується трудовитратами (трудова теорія вартості). Якщо вартість для Маркса є абстрактною, то споживча вартість (ціна) – конкретною. Конкретно-всезагальне або кінцевий результат як сукупність взаємозв'язків абстрактно-всезагального для фізіократів є сума споживчих вартостей, для К.Маркса є товар, а відтак – відтворювальний баланс мінової і споживчої вартості. У відомому сенсі, видатною заслугою класиків є зміщення акцентів при розгляді генезису категорії вартості у сферу виробництва, але при цьому вони мимоволі випускали з поля наукового зору сферу споживання. Адже формування вартості є неодмінним відображенням взаємодії в рамках діалектичної суперечності Виробництва і Споживання. Дійсна конкретність системи суспільного відтворення часів класичної політичної економії формується в умовах абсолютизації сфери виробництва (для фізіократів, зокрема у сільському господарстві), при неодмінному ігноруванні сфери споживання, цим і зумовлюється поява теоретичних наступників класиків – маржиналістів, які дають старт *неокласичним* пошукам істини в гармонізації суспільного відтворення свого часу.

Для маржиналістів сферою абстрактної конкретності стає споживання (в т.ч. обіг), а абстрактно-всезагальною категорією вихідного аналізу – *корисність* (цінність продукту). Представники маржиналістської економічної течії здебільшого виводять основні закономірності з відносин обміну, орієнтуючись на пропорції наявного обміну, що в кінцевому рахунку призводить до абстрактного аналізу багатьох понять. Абстрактно-всезагальним для представників *австрійської школи* стає корисність, яка детермінується суб'єктивно-психологічним фактором, для *кембриджської школи* – корисність, яка є відображення рівноправного впливу попиту і пропозиції, для *американської школи* – корисність, яка спирається на концепцію граничної продуктивності праці і капіталу. Але конкретно-всезагальне для всіх течій в рамках маржиналістського напрямку теоретичного осягнення суспільного відтворення ототожнюється зі сумою споживчих властивостей товарів, з максимізацією корисності блага. В цих умовах дійсна конкретність

постає як абсолютизація сфери споживання в частині індивідуальної (а відтак – суспільної) максимізації корисності від купівлі споживчих благ, що і зумовлює характер взаємозв'язку Виробництва-Споживання і визначає обмінні пропорції між вартістю і споживчою вартістю в рамках Суспільного відтворення.

Неокласична концепція панує в науковій думці і в ХХ ст. У 30-ті рр. лідерство у економічній думці отримує кейнсіанство. В основі фактично усіх наукових розвідок неокласичної економічної думки, яка аналізує ринкове господарство, постають положення, які намагаються пояснити головним чином ціноутворення і рівновагу суспільного відтворення. Таким чином неокласичні, або ліберальні, концепції формуються на тлі поєднання (теоретичного синтезу) надбань класичної політичної економії (трудова теорія вартості) і маржиналістської економічної думки (теорія граничної корисності).

Як наслідок абстрактно-всезагальне у кейнсіанців ототожнюється з податками, бюджетними асигнуваннями, грошовою масою (відсотковою ставкою), а конкретно-всезагальне досягається за рахунок впровадження категорії макроекономічної рівноваги (балансу). При цьому виміром абстрактної конкретності у кейнсіанців виступає сфера обігу, а дійсна конкретність осягається завдяки цільовому впливу на сферу обігу через активне державне втручання в економіку з метою вирішення проблем сфери споживання, яке досягається шляхом знаходження джерел впливу на сукупний попит, в т.ч. активізацією громадських робіт і нарощуванням бюджетного фінансування.

Чергова спроба неокласичного синтезу, поряд з кейнсіанством, увінчається появою інституціоналізму як альтернативної течії в неокласичній ліберальній економічній думці. Абстрактною конкретністю для інституціоналістів стає сфера споживання, а абстрактно-всезагальним – суспільні інститути, які виступають рушійною силою ринкової поведінки споживача (соціальні чинники прийняття рішень). Дійсна конкретність досягається за рахунок усвідомлення соціально-інституційних мотивів поведінки людини-споживача (соціально мотивована людина, а не суто "економічна людина"), які уособлюють сферу споживання і, як наслідок, визначають споживчий вимір у рамках врівноваження суспільного відтворення. Конкретно-всезагальне досягається відповідною макроекономічною позаринковою соціально-інституційною політикою держави.

Монетаризм стає уособленням т.з. опозиційної неокласики, яка намагається впоратися з новими кризовими явищами у 70-80 рр., на які не дає відповіді кейнсіанство. Абстрактна

конкретність часів монетаризму ототожнюється зі сферою обігу (обміну). Абстрактно-всезагальним стають здебільшого грошова маса та кредит. Як наслідок, конкретно-всезагальною категорією дослідження стає макроекономічна монетарна та грошово-кредитна політика. Дійсна конкретність досягається шляхом штучного урівноваження фаз суспільного відтворення завдяки регулюванню попиту та пропозиції грошової маси, знаходженню взаємозв'язку між грошовою масою і сукупним доходом. Через це провідним інструментом впливу на макроекономічну рівновагу стають банки.

Поряд з монетаризмом серед опозиційних неокласичних течій т.з. сучасної неокласики формується радикалізм. Ця течія вирізняється неабияким еклектизмом, яка, на жаль, не дає готових наукових рецептів для гармонізації суспільного відтворення. Дійсна конкретність за уявленнями радикалів має формуватись на тлі використання позитивного досвіду регулювання суспільного відтворення попередніх економічних теорій, але при цьому шляхи пошуку балансу між виробництвом і споживанням радикали закликають шукати у нормах моралі і справедливості, принципах гуманізму, у проблемах духовної сфери та ін. Абстрактно-всезагальне в цьому випадку знаходиться очевидно у моралі (духовності), конкретно-всезагальне ототожнюється з відповідними методами державного регулювання суспільних духовних настроїв і таким чином – впливі на споживчу поведінку ринкового агента. Відтак, абстрактна конкретність здебільшого детермінується сферою споживання.

У сучасній неокласичній економічній думці залишила свій теоретичний і практичний слід і концепція "економіки пропозиції". Абстрактна конкретність у представників цієї школи ототожнюється зі сферою виробництва, або сукупною пропозицією. Абстрактно-всезагальною категорією аналізу постають податки як регуляторний механізм державної політики, в результаті на рівні конкретно-всезагального досягається макроекономічна рівновага між попитом і пропозицією. Вимір дійсної конкретності концепції формується на тлі стимулювання пропозиції капіталів і робочої сили завдяки податковій політиці, при цьому виступаючи за цілком ліберальні способи управління економікою, вільне ринкове ціноутворення.

Наступна спроба поставити систему суспільного відтворення на безкризові і стійкі "шальки" суспільного розвитку була здійснена представниками теорії суспільного вибору. Ця теорія намагається дати відповіді на нові виклики 60-70 рр., коли активним чином зростає безробіття, підвищується рівень інфляції тощо. В якості вихідного предмету аналізу (абс-

трактно-всезагального) представники цієї течії суспільно-економічної думки беруть політичний ринок, в результаті чого конкретно-всезагальною категорією постає макроекономічна рівновага як врівноважений обмін на рівні політично вмотивованих суб'єктів і економічно раціональних індивідів. При цьому вимір абстрактної конкретності ототожнюється зі сферою споживання, а дійсна конкретність досягається шляхом виявлення методів і способів впливу на сферу споживання, завдяки яким держава повинна виконувати роль своєрідного "верховного арбітра". Представники цієї школи ототожнюють політику з процесом обміну.

Свого часу віднайти рівновагу між виробництвом і споживанням намагалися і представники теорії раціональних очікувань. У якості вихідного предмету дослідження (абстрактно-всезагального) раціоналістами було взято ринкову поведінку господарських агентів. Абстрактна конкретність у цій теорії знаходить своє відображення у сфері споживання, а дійсна конкретність досягається шляхом прогнозування динамічних моделей економічної поведінки господарських агентів, які планують свою суб'єктивну поведінку заздалегідь із урахуванням коливання різних економічних показників, рівня зайнятості, ціни, заробітної плати тощо. В результаті рівень конкретно-всезагального як кінцевий предмет дослідження досягається в якості макроекономічної рівноваги раціональної поведінки інформованого господарського суб'єкту.

Знайти рівновагу на теперішньому етапі розвитку суспільного відтворення намагаються представники так званої "нової економіки" (турбокапіталізм – за визначенням американського економіста Г.Б.Литвака) або більш відомої як фінансизм. Особливо гучно, але, на жаль, невтішно, він про себе нагадав 2008 року, коли світ охопила світова фінансово-економічна криза.

Екстраполюючи принципи побудови фінансизму на наукову партитуру абстрактно-всезагальним можна вважати, приміром, віртуальний капітал (цінні папери), які є вихідним предметом аналізу цієї теорії суспільного відтворення. Конкретно-всезагальною категорією за уявленнями апологетів фінансизму можна вбачати макроекономічну геоекономічну віртуальну рівновагу на ринку капіталів, в області фондових бірж, віртуальних фінансів, гри на ринку цінних паперів і деривативів різного рівня похідності (свопи, ф'ючерси, варанти, опціони та ін.). В результаті така економічна політика налаштована на покриття одних зобов'язань іншими зобов'язаннями, формуючи таким чином підґрунтя для споживання (абстрактна конкретність). Все це відбувається

здебільшого у відриві від сфери реального виробництва. На рівні конкретної дійсності рівновага між виробництвом і споживанням має досягатися завдяки урівноваженню обсягів активів і пасивів віртуальних фінансів через використання похідних цінних паперів. Зрозуміло, що така віртуальна надбудова відірвана від бази виробництва. І про це красномовно засвідчила теперішня криза...

Експертиза економічних теорій суспільного відтворення через методологію сходження від абстрактного до конкретного чітко демонструє предметні та змістовні акценти у вирішенні суперечностей відтворення, які ставлять в свій час за основу ті чи інші наукові школи. Абсолютна більшість економічних течій акцентують теоретичну розвідку на рівні абстрактної конкретності – окремої відокремленої фази суспільного відтворення, – не враховуючи цілісного діалектичного взаємозв'язку фаз виробництва і споживання на рівні дійсної конкретності. На базі часткових теоретичних розробок робиться узагальнюючий висновок щодо сталості розвитку всієї системи суспільного відтворення. Але абстрактне одиничне, яке зводиться в ранг всезагального, є пошлістю (К. Маркс).

Мабуть тому, до теперішнього дня жодна з теорій економічної думки не дала суспільству теорії дійсно сталого і гармонійного суспільного відтворення. Світова фінансово-економічна криза в черговий раз свідчить про наявність загальнометодологічних вад в сучасній економічній науці. Досвід минулих років дозволяє з упевненістю констатувати, що вся неокласика, постнеокласика, сучасна ліберальна неокласика виявилися своєрідним теоретичним лабіринтом, який, в кінцевому рахунку, призводить до суспільних криз. Теоретичним освідченням кризи кризового способу життя. Аби не сказати: свідомим теоретичним ошуканством надто довірливої та некритично сприятливої аудиторії.

З цього приводу дуже вдало свого часу висловився лауреат Нобелівської премії в галузі економіки П. Самуельсон: «Економічна теорія знаходиться на півдорозі між наукою і мистецтвом». Інший авторитет у галузі історії економічної думки Марк Блауг, висловлюється буквально так: «... значна частина існуючої економічної доктрини – це чиста метафізика». Ми ж ще раз повторимо: тоноване під науку теоретичне ошуканство.

Дійсно, західні економічні школи неокласичного синтезу в основу майже всіх економічних теорій закладають постулати економічної форми, тобто положення, які вивчають суто зовнішню форму прояву економічних явищ. За словами В. Саливіна, мова йде про вивчення кількісних залежностей зовнішньої форми еко-

номічних явищ, які не існують окремо один від одного, а пов'язані між собою множинними причинно-наслідковими зв'язками [7]. Саме, – і єдино, – науково-бездоганна філософська методологія дозволяє розглядати закони економічної форми як *перетворені форми*. Цей категоріальний блок у науковий обіг вводить ще К. Маркс [5]. З настанням кризи саме праці К. Маркса викликали чи не найвищий науковий інтерес в нинішніх економічних колах. К. Маркс, говорячи про перетворені форми, зокрема ірраціональні форми товарно-грошових відносин в умовах капіталістичного способу виробництва, відзначає, що "дослідження таємниці" цих форм – "одна з головних проблем політичної економії" [4, 457-458].

На нашу думку, найбільш повно технологію розвитку і дії перетворених форм від моменту їх початкового генезису до спричинення конкретних наслідків у розвитку суспільного відтворення можна дослідити завдяки введенню до категорійного апарату перетворених форм низки доволі влучних гносеологічних термінів. Ці терміни у своїй більшості етимологічно запозичені з інших наук і не мають філософського походження. Однак епістемологічно можуть бути дуже вдало використані під час дослідження і пізнання ролі, місця і значення перетворених форм в процесі здійснення суперечності суспільного відтворення.

Серед *механізмів* дії перетворених форм доцільно вирізняти: *дискрецію, дисемінацію, дисиміляцію, деструкцію, дисфункцію, дистрофію, дисоціацію, дискримінацію*. Серед *модусів* дії перетворених форм існує гносеологічний сенс розрізняти: *диспацію, диспропорцію, дисгармонію, дисонанс, дискредитацію, дисфагію, дистонію, дистимію, депресію*.

У логіко-гносеологічному осягненні впливу перетворених форм на суспільні процеси в історичній економічній традиції, нам доводиться більш прискіпливо звернути увагу на механізми і модуси не *відтворення*, а скоріше *виготовлення* перетворених форм у мімізисі суперечності суспільного відтворення. Мімізис, або мімесис (у перекладі з давньогрецької *μίμησις* означає схожість, відтворення, наслідування) – на етимологічному рівні означає один із основних принципів естетики, у загальному сенсі – наслідування мистецтва дійсності. Мімізис ближчим чином означає імітацію, кажимість (удаваність) – цілісне копіювання суперечності суспільного відтворення.

Екстраполюючи термін *мімізис* на партитуру соціально-економічних систем, доводиться говорити про мімізис як про одну із сторін суперечності суспільного відтворення: співтворчість та наслідування, – у еволюції розвитку системи суспільного відтворення. Суперечність співтворчість – наслідування знаходить

відображення у суперечності новаторство – традиційність.

Сталий розвиток соціально-економічної системи обмежується збалансуванням суперечності *виробництво-споживання*. Але навіть при нівелюванні суперечності виробництво-споживання існують критеріальні передумови для розвитку лише на рівні *наслідування* (*мімезису*), коли розвиток йде здебільшого по колу, а не за спіраллю, а суспільне відтворення стає імітацією, копіюванням суперечності виробництво-споживання дійсного розширеного відтворення у генезисі якісного розвитку. Недарма, у багатьох економістів головною проблемою політекономії та економічної теорії і досі вважається проблема саме збалансованого зростання. Процес адекватного та гармонійного розвитку передбачає здійснення суперечності *співтворчості – наслідування*, яке знаходить відображення у формі взаємопереходу *новаторство – традиційність*, при неухильному забезпеченні здійснення суперечності *виробництва-споживання* як критеріальної передумови поставання міри якісного розвитку. Тільки так формується траєкторія розвитку самого розвитку – від ноосфери до креатосфери (Б. В.Новіков).

Для гносеологічного викриття місця і ролі перетворених форм у здійсненні суспільного відтворення спробуємо розглянути модуси і механізми дії перетворених форм крізь призму генезису і занепаду окремої економічної доктрини в історичній традиції.

Генезис перетвореної форми в рамках поставання нової економічної доктрини починається із механізму *декреції*, який уособлює спосіб вирішення економічних проблем і полягає у тому, що окрема економічна школа діє в основному на власний розсуд в плані вибору методів гармонізації суспільних процесів (урівноваження пропорцій виробництва-споживання в системі суспільного відтворення) в залежності від свого власного бачення соціально-економічних умов, їх оцінки за рахунок використання відповідних форм гармонізації і інструментарію дослідження. Тобто джерелом розвитку нової економічної думки стає закон заперечення заперечення. Далі відбувається поширення раціональних перетворених форм від одного (вихідного) "вогнища", перехід від рівня одиничного до рівня всезагального, однак без урахування групового (спільного). Розвіювання і нашарування перетворених форм на всю систему суспільних взаємозв'язків. Іншими словами, абстрактна конкретність починає відмежовуватись від дійсної конкретності. Цей етап руху (механізм дії) перетворених форм є *дисемінація*. Згодом відбувається *дисиміляція*: розмежування і знеподібнення перетворених форм, початок редукції і увібрання

ознак, рис та якостей ірраціонального (відрив від сутнісних сил і втрата ознак раціональності, відсутність відповідності суспільним інтересам і втрата в цій формі суспільного корисного змісту) натомість раціональному. Абстрактна конкретність починає підкорювати дійсну конкретність за рахунок абстрактно-загального і домінувати над нею. Настає черга за модусом *дисипацією*: перетворені форми набирають ознак квазісамостійності, індукується поле і прошарок форм, які через всеосяжність їх застосування все далі відчужуються від сутнісних суспільних сил (виробництво-споживання) і втрачають ознаки раціональності, подібності, адекватності. Одиничне возводиться в ранг всезагального. Разом з тим відбувається *деструкція* як порушення нормального стану функціонування системи суспільного відтворення, яка супроводжується самостійністю екзистенції ірраціональних перетворених форм. Порушення раціонального співвідношення між виробництвом і споживанням у системі суспільного відтворення, розвитку окремих галузей економіки, інших господарських одиниць сповіщає про генезис модусу *диспропорції*.

Після цього рух перетворених форм супроводжується механізмом *дисфункції*, коли окремі фази суспільного відтворення неадекватно (некоректно, на рівні видимості) здійснюють свою функцію і втрачають сутнісне навантаження в процесі гармонізації зв'язків у системі суспільного відтворення. Внаслідок *дисфункції* порушується діалектичне поєднання суспільних взаємозв'язків, відчуття суспільного розладу, різнобою, відсутності розмірності, гармонії і співмірності у суспільних зв'язках, загострюється виокремлення вимірів одновекторності і однобокості в системі суспільного відтворення. Це означає екзистенцію модусу *дисгармонії*, коли ірраціональні перетворені форми підкорюють раціональні, внаслідок чого дійсна конкретність інволюціонує до фіктивної конкретності. Внаслідок дисгармонії розвитку сутнісних сил суперечності виробництва-споживання отримує розвиток патологічний механізм *дистрофії*, тобто утруднення гармонізації взаємозв'язків системи, який полягає у заміні глибинних зв'язків поверхневими, при цьому взаємозв'язки дедалі більше накопичуються і хронічніше втрачають своє сутнісне значення в системі.

Наслідком механізму дистрофії виступає модус *дисонансу* – відсутності внутрішньої єдності суспільних взаємозв'язків в царині ірраціональних перетворених форм суспільного розладу. Через втрату гармонії взаємозв'язків суперечності виробництво-споживання, фази суспільного відтворення розчиняються і розпадаються у просторі і під впливом штучних і

поверхневих суспільних взаємозв'язків – відбувається механізм *дисоціації*.

Втрата гармонії взаємозв'язків призводить до підриву значення, ролі і важливості сутнісних сил (ключових фаз виробництва і споживання) у здійсненні суперечності суспільного відтворення. Ці процеси є відображенням модусу *дискредитації*, коли вимір буття заповнює царина абстрактної конкретності, відчуженої від дійсної конкретності через квазісамостійність екзистенції ірраціональних перетворених форм. Внаслідок дискредитації і порушення якісних характеристик фаз суспільного відтворення формуються умови для їх дискримінаційного розвитку (механізм *дискримінації*) через надання виключних переваг розвитку окремій фазі (виробництво, споживання, обмін, розподіл). Надалі через дискримінацію ускладнюється зняття суспільних зв'язків в системі суспільного відтворення, все більше суспільних зв'язків залишаються невикористаними і відчуженими. Формуються умови для відкладеного виробництва, перевиробництва, відкладеного споживання, обмеженого споживання. Всі невикористані зв'язки накопичуються в сфері обміну. Ці процеси складають зміст модусу *дисфагії*. Після чого вже здетоновані усі передумови для початку прояву модусу *дистопії*: негативних тенденцій розвитку, деструктивних суспільних зрушень, виміром буття яких є фіктивна конкретність, в якій ірраціональні перетворені форми нашаровуються у якості всезагально-абстрактного. З плином часу суспільний регрес і інволюція стають неминучими і невідворотними, починається *дистимія*: хронічні і затьажені суспільні розлади, які є порівняно помірними і вираженими в неявній формі. Вимір буття перебуває у полоні фіктивної конкретності, яка прямує і наближається до конкретної фіктивності.

І, насамкінець, внаслідок перебігу попередніх механізмів і модусів дії перетворених форм вінцем імітації розвитку стає модус *депресії* (реcesії, стагнації) – економічної, а потому соціальної, інституційної, суспільної, формаційної тощо. Це відображається серйозним, системним і масовим поширенням негативних суспільних зрушень як результату хронічного ігнорування диспропорції між виробництвом і споживанням. Так постає новий регресивний шабель у розвитку у вирі конкретної фіктивності, де ірраціональні перетворені форми є єдино можливими формами розвитку.

Генезис у процесі розвитку різного роду перетворених форм фактично *консервує розвиток як такий*. "Спробуйте закласти тромб (гносеологічний, звісно) в будь-якому з капілярів, що вони пронизують та живлять цей єдиний організм (суспільного відтворення – ред.. Н.Г.), що він адекватно (істинно) відтворює,

відображає в формах розвитку самого себе (у своїх власних формах) форми розвитку пізнаної реальності та дійсності, і... можна хоч щодень життєрадісно констатувати: "науки немає", "наукової філософії немає", "наука неможлива" [6].

Історичний дискурс економічних вчень сповіщає про наявність невтішного методологічного і теоретичного запобіжника від настання суспільних криз. Вихід бачиться один – взяти діалектику суспільного відтворення у *творчому процесі*, що означає звернутися до *розвитку самого способу розвитку*. Це означає не залишатись в межах одновимірної парадигми абстрактного розвитку і властивої їй форми тимчасового вирішення проблем, а вийти за межі простору, у хронотоп міжпарадигмальний і поліпарадигмальний (Г.С.Батищев) – у вир трансгресії, простір промислювання, сутнісна потенція якої – невгамовність і надмірність, надлишковість (рос.) (Р.М.Богачев).

Тільки творчість як людська духовна, матеріальна і чуттєва діяльність в контексті конструювання контурів суспільного відтворення на сутнісному рівні виключає генезис перетворених форм. Саме творчість є способом буття людини, людей та людства в такому світі, де об'єктивно відсутні природні та соціальні чинники і детермінанти, які зумовлювали б існування і, тим більш, відтворення перетворених форм діяльності [6]. Творчість така, що пояснюється як вихід за межі будь-якої попередньо даної обмеженості... [2].

Саме в практиках становлення суспільнодіяльній сутності людини як взаємопроникненні співтворчості та наслідування (Г. С. Батищев) у ритміці *всебічний досвід – об'єктивна теорія – адекватні практики* відновлюється розчленоване на шматки загальне рос. "чувствилище", органічне і неорганічне тіло людства, хронотоп загальнолюдської культури – минуле, суще і прийдешне, – відновлюється і міцніє конкретний просторово-часовий зв'язок. Виникає конкретна дійсність, простір промислювання (К. Р. Мегрелідзе). Новий світ дійсної історії. Креатосфера. В такому світі бути суб'єктом – означає творити інше і через нього творити самого себе [1].

Тож, в процесі здійснення суспільного відтворення мають бути діалектично взаємоузгоджені як *репродуктивна* діяльність так і *творчість* людини. Якщо слідування соціокультурним програмам створює лише можливість репродуктивної (відтворювальної) діяльності, то слідування особистісним програмам – можливість творчої діяльності [3, 103-104]. Це аксіоматично означає враховувати діалектику відтворювальних процесів, що є запорукою уникнення різного роду суспільних криз. Тільки за

таких умов суспільне відтворення, а також всі без винятку сфери суспільного виробництва по продукуванню речей, ідей та людей стають дійсними, тобто такими, де діалектично забезпечено співпадіння сутності та існування.

Саме така позиція, на наше переконання, має стати перспективою подальших досліджень феномену суспільного відтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Батенин С. С.* Человек в его истории / С.С. Батенин. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – С. 295.
2. *Батищев Г. С.* Творчество и рациональность / Г. С. Батищев. Человек, творчество, наука – М.: Наука, 1967. – С. 95.
3. *Маркс К.* Экономическая рукопись 1861-1863 годов / К.Маркс, Энгельс Ф. Сочинения. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1980. – Т. 48. – 684 с.
4. *Маркс К.* Экономическо-философские рукописи 1844 года / К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. – М.: Политиздат, 1956. – С.517-642.
5. *Новіков Б. В.* Творчість як спосіб здійснення гуманізму [монографія] / Б. В. Новіков. – К.:НТУУ «КПІ», 2006. – С. 134.
6. *Зеленов Л. А.* Становление личности – Горький / Л.А.Зеленов.. – М.: Волго-Вятское кн. изд-во., 1989. – С. 103-104.
7. *Салывин В.* Теория и модели общественного воспроизводства [Електронний ресурс] / В. Салывин. – Режим доступу: <http://www.salyvin.com>

Стаття надійшла до редакції 27.05.2011 р.